

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

יום ראשון כ"ט תמוז תשע"ט

01/08/2019

לכבוד

מנהלי מחוזות

מפקחים כוללים

מנהלי בתיה"ס העל יסודיים

מרכזי מקצוע לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה בבתיה"ס

מורות ומורים ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

שלום רב,

עם פתיחת שנת הלימודים תש"ף שלוחה ברכתנו לשנת לימודים פורייה ומהנה.

חוזר מפמ"ר בלימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה תש"ף, מס' 1

חוזר זה עוסק בנושאים הבאים:

1. לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה- פדגוגיה וחינוך ערכי

א. שילוב המעורבות החברתית בהערכה החלופית

ב. דגש על פיתוח ערכים של מורשת, לקיחת אחריות ובניין הארץ

ג. פיתוח ערכי סובלנות, כבוד והכרת האחר

ד. חינוך לכבוד לארץ ולסביבה

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

2. בחינות הבגרות:

- א. שינויים במבנה בחינת הבגרות החיצונית.
  - ב. הערכה חלופית
  - ג. שגיאות עקרוניות חוזרות בבחינת הבגרות קיץ תשע"ט.
  - ד. הלימה תש"ף.
  - ה. אתרי שטח תש"ף.
- 3. עבודות חקר ומסלול חפירות ארכיאולוגיות עם רשות העתיקות**
- א. מסלולי עבודת החקר
  - ב. חפירות ארכיאולוגיות עם רשות העתיקות
- 4. השתתפות במימון סיורים**
- 5. קורסים אקדמיים לתלמידים**
- 6. ספר הלימוד**
- 7. פדגוגיה דיגיטאלית**
- 8. השתלמויות תש"ף**
- 9. אתר המפמ"ר**
- 10. קבוצת הפייסבוק למורים ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה**
- 11. מערך הדרכה תש"ף**

* * *

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

דברי פתיחה

הָאָדָם אֵינוֹ אֶלָּא קִרְקַע אֶרֶץ קִטְנָה,
הָאָדָם אֵינוֹ אֶלָּא תְּבִנִית נוֹף־מוֹלְדָתוֹ,
רַק מֵהַשְּׁסָפָה אֵזְנוֹ עוֹדָה רַעֲנָנָה,
רַק מֵהַשְּׁסָפָה עֵינוֹ טָרַם שְׂבָעָה לְרֵאוֹת.

שאל טשרניחובסקי

מקצוע לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה מפתח במידה החזקה ביותר את הזיקה של התלמיד למולדתו. הוא מחנך לאהבת הארץ תוך דגש על פיתוח ערכים של מורשת. תחום הדעת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה מקנה ידע על מורשת, על בניין הארץ ומפתח ערכים של סובלנות וכבוד אל הדרים בה ושל לקיחת אחריות על הסביבה. המפגש הבלתי אמצעי של התלמידים עם הלימוד בשטח, מחזק ערכים אלו ומאפשר שלל פעילויות עם מעורבות גבוהה של התלמיד תוך חיזוק הקשר בינו לבין ארצו.

1. לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה: פדגוגיה וחינוך ערכי

א. שילוב המעורבות החברתית

הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה מאפשרת כר נרחב לעסוק בשאלות ערכיות, מהותיות וקיומיות החשובות לעולמו של התלמיד והתורמות לעיצוב זהותו האישית והלאומית. אנו מבקשים לשים דגש מיוחד על חינוך ערכי ולבסס ערכים של אהבת הארץ, חינוך לסובלנות, כיבוד המורשת והזהות התרבותית והכרת תודה למייסדי המדינה ומפתחיה.

אנו מבקשים שערכים אלו יבואו לידי ביטוי בשלל הערכות הבית ספריות ובהן: עבודות החקר, החפירות הארכיאולוגיות, בחינות השטח ובבחינות בכתב.

אנו ממליצים לבקר באתרי השטח כלמידה חוץ כיתתית וכחלק מהחינוך הערכי לאהבת הארץ.

דגש מיוחד אנו מבקשים לשים על עבודות חקר במסלול **מגש הכסף** – במסגרת עבודה זו התלמיד יתבקש לכתוב סיפור חיים ע"י ראיון עם אנשים שהיו בסיס "מגש הכסף" להקמתה של המדינה, בתחומי הביטחון, המחקר, החברה, ההתיישבות, הכלכלה, התרבות והפוליטיקה. אנו מבקשים לצלם את הריאיון ולהעבירו אלינו בתקליטור בצירוף העתק של העבודה. בנוסף, אנא תעדו את המפגשים שבין התלמידים לבין המרואיינים והביעו הכרת תודה למייסדי המדינה ומקימיה.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

בהקשר לכך אמו ממליצים למורים המקיימים מסלול זה לאפשר לתלמידים להציג את עבודתם בפני חבריהם בבית הספר או לקיים ערב הורים בנושא.

בנוסף, אנו מציעים תכנית להשכלה כללית המופיעים בקישור: [תכנית להשכלה כללית](#)

ב. דגש על פיתוח ערכים של מורשת, לקיחת אחריות ובניין הארץ

במסגרת הלימודים אנו מבקשים לשים דגש מיוחד על חיזוק הקשר למדינה, למקימה ובונה. אנו מבקשים כי בשנה זו בתי הספר יאמצו **לפחות אחת** מבין הדרכים הבאות ולשלבם כחלק מהערכה החלופית במקצוע:

- **אימוץ אתר** - ברוח זו, אנא דאגו לאמץ אתר היסטורי הקשור לתולדותיה של המדינה. במסגרת הפעילות ילמדו התלמידים את תולדותיו, יבקרו בו ויערכו פעולות לטפחו. ניתן לערוך פעילות זו גם במסגרת עבודת החקר.
- אנו מבקשים שכל בית ספר יאתר בסביבתו **דמויות ממקימי המדינה ובונה**. לאחר לימוד פעילויותיהם של הדמויות, תערך פעילות חינוכית עם תלמידי המגמה שבה תבוא לידי ביטוי הכרת תודתם של התלמידים. כאמור, אנא תעדו פעילויות אלו.
- **סיורים והדרכת עמיתים** - חלק בלתי נפרד מתכנית הלימודים היא למידת השטח: ביקור באתרים השונים ובמסלולי הטיולים בארץ- למידת ההיסטוריה, ההתיישבות, החי והצומח ומגוון והמרקם האנושי שבה- לימוד בשטח ובכיתה. כחלק מהתרומה לקהילה אנו מבקשים לשלב את תלמידי המגמה גם בהדרכת עמיתים במסלולי הטיולים: בכיתותיהם בטיולים היומיים והשנתיים.
- **הרחבת פעילות עם הקהילה** - אנו מבקשים לשתף עד כמה שניתן את הקהילה בבית הספר ואת הורי תלמידי המגמה- הדרכת עמיתים בסיורים, הדרכת עמיתים בבגרויות השטח, ערבי לימוד משותפים סביב נושאים וסוגיות בתחום לימודי ארץ ישראל.
- **שיעורים מקוונים** (וראו פדגוגיה דיגיטלית). בשנה זו אנו נקיים שיעורים מקוונים בהם נדון בסוגיות נבחרות בתולדותיה של המדינה. אנו מבקשים להרחיב את היריעה ולזמן את ההורים והקהילה כחלק מהחיבור שבין התלמיד לבין סביבתו. כמו כן לקיים שיעורים משותפים למספר מגמות מבתי ספר שונים- ללמידת עמיתים.

ג. פיתוח ערכי סובלנות, כבוד והכרת האחר

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

הנושאים השונים העולים במהלך הלימודים במקצוע בכלל ובמהלך לימוד שתי יחידות החובה בלימודי ירושלים בפרט, מזמנים לנו אפשרויות לפיתוח יחס של סובלנות כלפי בני כל הדתות. ביחידות אלו נלמדים גם עקרי האסלאם והנצרות ויחסן של דתות אלו לארץ ולירושלים. כמו כן, הן מאפשרות לעמוד על פיצולים חברתיים ותרבותיים בין מגזרים בתוך החברה היהודית והישראלית ומתוך כך גם מעודדות אצל הלומד פיתוח סובלנות, הקשבה והכלת של ה"אחר". אנו מעודדים, כחלק מבין אתרי החובה, לסייר בשכונות ובאתרים מרכזיים וחשובים "לאחר" מתוך רצון להכיר ולהבין את חשיבותם ולפתח יחס של סובלנות כלפי הקבוצה ה"אחרת".

- **שיעורים מקוונים** - השיעור המקוון מאפשר לנו ליצור שיעור משותף ושיח בין תלמידי המגמה ממגזרים ומאזורים שונים. בשנים האחרונות קיימנו שידורים של שיעורים סינכרוניים משותפים למספר בתי ספר ממגזרים שונים. התגובות לשידורים אלו יצרו תחושת שייכות ושותפות בין המשתתפים בשיעור. לפיכך, אנו נמשיך לעודד שיעורים משותפים (בין סוגי אוכלוסיות שונות: בתי ספר ממלכתיים ובתי ספר ממלכתיים דתיים; בין אזורים שונים: בתי ספר מהמרכז ביחד עם בתי ספר מהדרום ועוד). בנוסף לזה נערוך **שיעורים מתוקשבים קהילתיים** - לתלמידים ולבני משפחותיהם העוסקים בסוגיות אקטואליות או מעניינות במיוחד. בשנת הלימודים תש"ף נקיים מפגשים מסוג זה - סביב **יום העצמאות**.
- **פיתוח גישה דיאלוגית, בית מדרשית בין הלומדים תוך יכולת להכיר ולהוקיר ריבוי דעות: דיון בפולמוסים העוסקים בארכיאולוגיה ובתולדותיה של ארץ ישראל לתקופותיה השונות.** המחקר הארכיאולוגי מאפשר לנו לעסוק בסוגיות המציגות פתרונות שונים לבעיות ארכיאולוגיות ותקופתיות שונות. אנו מאפשרים לתלמידים להכיר את הסוגיות השונות (למשל הדעות השונות בדבר קיומו של הבית הראשון), להתמודד עם השאלות הנצרות ולהכיר את התיאוריות השונות ולעיתים גם המנוגדות. הדיון בכיתה בטקסטים השונים מאפשר לחזק את הפתיחות מחד ואת הביקורתיות מנגד. שכן, עלי להכיר גם את הדעה המנוגדת לדעתי ולדעת להתמודד עימה ולהתייחס אליה.

ד. חינוך לכבוד לארץ ולסביבה

תשתית הידע המוקנית לתלמידים בכיתה ובלימוד בשטח מאפשרת לטפח אצל התלמידים מודעות ואכפתיות, ומתוך כך נטילת אחריות ומעורבות למתרחש במרחב היישובי, ההיסטורי והטבעי וליצירת מחויבות ומעורבות פעילה של התלמידים.

כחלק מתרומתם של התלמידים לחברה ויצירת כבוד ואחריות לסביבה ולארץ, אנו מבקשים מכלל המורים לשים לב להוראות הבאות:

- ניקוי המסלולים והאתרים בהם אתם מבקרים עם התלמידים
- אימוץ אתר- בסמוך לבית הספר – מומלץ לדאוג לניקיונו.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

- השתתפות בחפירות ארכיאולוגיות או שימור אתרים כחלק מעבודת החקר, או כחלק מהלימוד ביחידות הנושאות. ההשתתפות בחפירות ובשימור האתרים נערכת על ידי רשות העתיקות (על החפירות הארכיאולוגיות ראה להלן).

2. בחינות הבגרות

א. שינויים במבנה בחינת הבגרות

בבחינת הבגרות החיצונית: ירושלים מאז התקופה הצלבנית ועד ימינו (שאלון 12281), בנושא שאלות השטח, נוסף פרק לבחירה. על התלמיד לענות על הפרק השלישי (שאלות שטח בנוסח הישן) או על הפרק הרביעי (הנוסח החדש). בשאר חלקי השאלון אין שינוי.

בפרק ד' (הנוסח החדש של שאלות השטח) על התלמיד לזהות את אחד מאתרי השטח המופיעים בנספחים ולכתוב שלט הסבר על אודותיו עבור מטיילים בו.

על השלט להתייחס לפחות לשישה מנושאים אלה:

- שמו של האתר
  - מיקומו
  - על ידי מי נבנה ומתי נבנה
  - חשיבותו של האתר
  - תפקודו של האתר
  - עיקרי תולדותיו של האתר
  - מאפיינים אדריכליים של האתר
  - כיצד האתר מדגים תקופה אחת בתולדות ירושלים
  - כל מידע אחר הקשור לאתר שלדעתך הוא חשוב
- על את המידע בשלט יש לכתוב כפסקה קצרה, ולא כרשימת מאפיינים.

דוגמאות

דוגמה 1: בית כנסת "החורבה".

האתר: בית כנסת "החורבה", ידוע גם בשם חורבת בי יהודה החסיד ובית הכנסת בית יעקב. בית הכנסת שאתם רואים לפניכם נבנה בראשית שנות האלפיים, במקום שבו עמדו בתי כנסת במשך מאות שנים.

לבית הכנסת, ולשטח שבו הוא נמצא הקרוי "חצר האשכנזים", הייתה חשיבות רבה ליישוב היהודי בירושלים במשך מאות שנים. השטח נקנה בתקופה הממלוכית, ומאוחר יותר הוקם בו בית כנסת ("בית כנסת הרמב"ן"). סמוך לבית הכנסת הזה נבנה מסגד, והיה מתח תמידי בין היהודים למוסלמים סביב המוסדות האלה. בית הכנסת נהרס, ואז נבנה מחדש במצוות הסולטן.

בשנת 1700 הגיעו לעיר ר' יהודה החסיד וחבורתו, ושיפצו את בית הכנסת בפאר רב, תוך כדי שהם לווים כסף רב. ר' יהודה מת סמוך לאחר מכן והעולים התקשו להיקלט בעיר, ולבסוף בית הכנסת

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

נשרף על ידי הנושים הערבים ושרידי החבורה ברחו מן העיר. חובות אלה נזקפו לחובת כל האשכנזים שהגיעו לעיר עד שהשלטון המצרי בארץ הגיע להסדר חוב במחצית הראשונה של המאה ה-19.

במחצית השנייה של המאה ה-19 נבנה בית הכנסת "בית יעקב" (על שמו של גיימס דה-רוטשילד, שתם את הכסף לשיפוץ בית הכנסת), שהיה גדול ומפואר מאוד. "חצר האשכנזים" הפכה למרכז החיים של הקהילה האשכנזית בעיר, ואפילו הנציב העליון בא להתפלל בו בשנת 1925. עם מעבר מרכז הכובד של היישוב היהודי בירושלים לעיר החדשה, מעמדו ירד. לאחר כיבוש הרובע היהודי במלחמת העצמאות, הירדנים החריבו את בית הכנסת כאשר החריבו את הרובע כולו. אחרי כיבוש העיר העתיקה במלחמת ששת הימים שופצה קשת אחת שלו מעל החורבות, ובראשית שנות האלפיים שוקם המבנה כולו.

דוגמה 2: בניין אביחיל / בית החולים הרוסי

המבנה שאתם צופים בו נבנה כחלק מן המתחם הנקרא היום "מגרש הרוסים" כבית חולים לצליינים רוסיים ולאזרחים רוסיים שהיו בארץ במחצית השנייה של המאה ה-19. בניית המבנה, והמתחם כולו, הייתה חלק מתהליך חדירת המעצמות האירופיות לארץ-ישראל בכלל ולירושלים בפרט, ולהגברת ההשפעה שלהן בארץ. התהליך הזה עודד מודרניזציה של שירותי הרפואה (ושירותים אחרים) בעיר, עם הבאתם של רופאים, טיפולים, שיטות טיפול וגישות חדשות לרפואה מאירופה. רבים מבתי החולים החדשים יועדו עבור נתיני המעצמות בלבד, ואחרים היו של המיסיון, ולכן יהודים נטו להימנע מהם, מה שעודד הקמת בתי חולים שנוהלו על ידי יהודים בעיר. אחרי תום מלחמת העולם הראשונה הבניין נמסר לצלב האדום, שטיפל בו באוכלוסייה האזרחית של העיר. הוא הפך לבית חולים צבאי בריטי ולאחר מכן לבית החולים העירוני של ירושלים. הוא נתפס במסגרת מבצע "קלשון" ואחרי מלחמת העצמאות הפך לבית חולים של צה"ל ומאוחר יותר לאחד לאחד הבניינים של בית החולים "הדסה" בעיר. כיום המבנה, הנמצא בשולי כיכר ספרא, שייך לעיריית ירושלים.

דוגמה 3: האנדרטה לחללי חטיבת הראל (חטיבה 10) שנהרגו במלחמת העצמאות

האנדרטה שלפניכם עוצבה על ידי מנחם שמי, אביו של "גיימי", אהרון שמי, שהיה אחד ממפקדי הפלוגות בחטיבה ונהרג במלחמת העצמאות, ונבנתה בראשית שנות החמישים. בראשה אפשר לראות את סמל הפלמ"ח, ולצדי הדלת של חדר ההנצחה בבסיסה סמל החרב המשולבת בענף זית. חטיבת הראל הייתה אחד הכוחות העיקריים של צה"ל שלחמו במלחמת העצמאות בירושלים עצמה ובפרוודור ירושלים בניסיון לפרוץ את המצור על העיר. אחת המפקדות החשובות של החטיבה הייתה בקיבוץ קריית ענבים ומן הבסיס הזה הלוחמים יצאו לפעולות במרחב שסביב ירושלים. רוב לוחמי החטיבה שנפלו בקרבות על ירושלים ועל הדרך אליה הובאו לקריית ענבים ונקברו שם, והאנדרטה ניצבת בשולי בית הקברות הצבאי שבו הם קבורים. המצבות בבית הקברות הן עדות עצובה לגילם הצעיר של הנופלים, שהגיעו מכל רחבי הארץ וחלקם היו עולים חדשים שהגיעו רק שנים מעטות או חודשים מעטים קודם לישראל.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

דוגמה 4 : בית החולים הגרמני

בית החולים "הגרמני" (כפי שהוא מכונה) ממוקם בצומת רחוב הנביאים ורחוב שטראוס. שם הוקם המבנה בשנת 1891. ראשיתו של בית החולים בעיר העתיקה באמצע המאה ה-19, ששם הקים אותו מסדר הנזירות הדיאקונסיות מגרמניה, ולאחר שהתנאים בתוך העיר העתיקה נעשו קשים מאוד נבנה עבורו מבנה חדש מחוץ לחמות. זהו מבנה אופייני למבני ציבור גרמניים מאותה תקופה, ותכנן אותו קונרד שיק. עצם הקמת בית החולים והפעלתו משקפים את חדירת המעצמות האירופיות לארץ-ישראל ולירושלים ואת המיסיון שניסה לעשות נפשות לנצרות באמצעות פעילות למען תושבי העיר. הוא הוקם על ידי מסדר גרמני, נתמך על ידי הקונסוליה הגרמנית (ששכנה קרוב מאוד אליו) ושירת את תושבי כל העיר, ולא רק גרמנים. לאורך רחוב הנביאים הוקמו בתי חולים נוספים – של מעצמות ושל יהודים.

בשנות השלושים של המאה ה-20 נמכר בית החולים ליהודים, ולאחר מלחמת העצמאות עברו אליו חלק מן המחלקות של בית החולים "הדסה". בהמשך הפך לאגף של בית החולים "ביקור חולים", והיום הוא שייך לבית החולים "שערי צדק" וממשיך לשמש בית חולים כמעט 130 שנה אחרי הקמת המבנה.

דוגמה 5 : בית העירייה המנדטורי

בית העירייה המנדטורי נמצא בכיכר צה"ל, בצומת רחוב יפו ורחוב שלמה המלך, סמוך למה שהיה השטח המפורז בתקופה שבין 1948 ל-1967. בתחילה הוא נבנה עבור בנק ברקליס. עובדה זו ניכרת במוטיב ה-B הכפולה הנראית בסורגי הבניין. הוא בנוי בסגנון הבין-לאומי ואפשר לראות בו מאפיינים של סגנון זה כמו חלוקה לגושים, בנייה פשוטה ופונקציונלית, מינימליזם, שימוש בעיגולים וחצאי-עיגולים ועוד, וכמו בניינים אחרים בעיר שניכרת בהם השפעה של מיזוג מסורות אדריכליות. הוא נמצא מחוץ לחומות, אבל החזית שלו משקיפה לכיוון החומות ושער יפו, ומבטאת בכך את האחדות של שני חלקי העיר. אחרי מלחמת העצמאות הוא המשיך לשמש את עיריית ירושלים, כביטוי לשאיפה לאחד את העיר המחולקת והוא עדיין משמש אותה. בחזית המבנה נראים חורי קליעים מן הקרבות שנערכו בסביבתו במלחמת העצמאות ומיריות של צלפים בתקופת העיר המחולקת.

דוגמה 6 : מבצר הקסטל

מבצר הקסטל ניצב על גבעה גבוהה כעשרה קילומטרים ממערב לירושלים, ושולט על הדרך הראשית שעולה לירושלים. הרומאים בנו שם עמדה ששמרה על הדרך, והצלבנים בנו שם מבצר אך הוא לא השתמר. בראשית 1948 כוחות ערביים שישבו על הגבעה פגעו בשלוש שיירות שניסו לפרוץ את המצור על ירושלים, ועל כן הוחלט לכבוש אותו בכל מחיר. הגבעה נתפסה ללא קרב מכיוון שהכוחות הערביים פינו אותה, וכוח של לוחמים לא מנוסים נשאר להגן עליה. הערבים פתחו במתקפת-נגד והחל קרב קשה וארוך, שבמהלכו נהרג עבד אל-קאדר אל-חוסייני, מנהיג הכוחות הערביים באזור ירושלים. מותו עורר גיוס של לוחמים ערביים רבים, ולבסוף לא נותרה ברירה אלא לסגת. אז נקבע העיקרון של צה"ל שהמפקדים מחפים על נסיגת הטוראים. לאחר מכן נטשו הערבים את הגבעה

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

הלווייה של אל-חוסייני, ושוב כבשו אותה היהודים. כך היא נותרה בידיהם. בתקופה שלפני מלחמת ששת הימים היה הקסטל אזור היערכות של חטיבת הראל וממנו היא יצאה לפעולות בצפון פרוזדור ירושלים. כיום יש על הגבעה אתר לאומי ואתר זיכרון.

ב. הערכה חלופית

הערכה החלופית במקצוע לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה היא נרחבת ועומדת על 70% לפי הנחיות הפיקוח.

הערכה החלופית במקצוע לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה היא נרחבת ועומדת על 70%. ההערכה החלופית כוללת ארבעה נושאים:

א. א"יטופ – עבודת חקר – נושא חובה.

ב. ירושלים בתקופות הקדומות עד הכיבוש הצלבני, עם אפשרות לשילוב בחינה בע"פ בשטח – נושא חובה.

ג. 2 נושאים לבחירה מתוך הנושאים הבאים:

- 2 יחידות אזוריות עם אפשרות לחיבור שאלון בית ספרי ולשילוב מבחן בעל פה בשטח מבין האזורים הבאים: צפון הארץ, מישור החוף, ההר המרכזי והבקעה, נגב
- יחידה אחת אזורית (מתוך המוצע לעיל) ונושאת לבחירה (ארכיאולוגיה או ארץ ישראל במחשבה ובהלכה) עם אפשרות לחיבור שאלון בית ספרי ולשילוב מבחן בע"פ בשטח.

הנחיות לגבי כתיבת שאלונים בית ספריים ולוח הזמנים לשליחתם לאישור – מפורסמים בקישורים להלן: [הנחיות ולוח זמנים](#).

בתי ספר שאינם זכאים להגיש הערכה חלופית – תלמידיהם יבחנו בבחינת בגרות חיצונית של מכון סאלד. בחינה זו תכלול את הנושאים הבאים: ירושלים מראשיתה ועד התקופה הצלבנית; צפון הארץ; מישור החוף; ההר המרכזי והבקעה. מחובתם של בתי ספר אלו ליצור קשר עם הפיקוח במהלך חודש ספטמבר 2019.

ג. שגיאות עקרוניות חוזרות בבחינת הבגרות קיץ תשע"ט

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

- הקפידו מאוד לתדרך את התלמידים בהתאם להערות ולהנחיות שפרסמנו כבר כמה פעמים בנוגע לדרישות מהתלמיד בבחינת הבגרות. את ההנחיות ניתן למצוא בקישור: הנחיות לתלמידים.
- אפשר להבחין היטב בין בתי ספר שדואגים לכך ותלמידיהם עונים בהתאם לדרישות, לבין בתי ספר שנמנעים מכך – והדבר בא לידי ביטוי באי עמידה בדרישות ובאבדן ניקוד וחבל.
- דגשים מיוחדים: לענות בהתאם לסוג המטלה, לשים לב לשאלה בה יש כמה מטלות, לענות ישירות לשאלה ולא מסביב, לכתוב משפט פתיחה ולנסח את הדברים בעברית נכונה ומלאה.
- הקפידו ללמד את כל הנושאים בהלימה, כולל נושאי הגישור. שימו לב גם לרשימת המושגים גם כאן – מומלץ לתת להם לענות על שאלות מושגים בבחינות הרגילות וגם בעבודת כיתה / בית.
- מומלץ מאוד, לפחות פעם אחת בשנה בה ניגשים לבגרות הזו, לתת לתלמידים לפענח את הסיבה לאובדן ניקוד בכל שאלה בה הם איבדו נקודות (או מדוע הם קיבלו ניקוד מלא במקרים שבהם הציון גבוה). אפשר לתת את זה כעבודה כחלק מהלמידה השוטפת במהלך שנת הלימודים.
- הנחו את התלמידים לכתוב במחברת הבחינה רק בשורות המודגשות ולא במשבצות; להשתמש בעט ברורה ולכתוב בכתב יד ברור (או לקבל אישור לשכתוב). כמו כן הנחו את התלמידים שלא להשאיר שאלות בלי תשובה.
- במצב בו תלמיד זכאי לשאלון מותאם, אך לא מימש את זכאותו (כלומר, ענה על כל ארבעת הפרקים), הורידו את מדבקת המותאם מהמחברת שלו ודאגו שהמחברת תשלח עם המחברות הרגילות. מחברות עם מדבקת מותאם נבדקות על ידי מעריך בודד וללא מערכת הבקרה שקיימת בכל המקרים של מחברות רגילות – זה מצב שעשוי לפגוע בתלמיד.
- בחלק מבתי הספר ניתן להבחין ברמת בלבול גבוהה של התלמידים בין התקופות (וגם ביחס לתקופות שנכללות בירושלים א'), חלק מהבלבול יכול להיות מוסבר בלימוד של שתי היחידות בשנה אחת. מומלץ מאוד ללמד כל אחת מהיחידות משך שנה שלמה ובנפרד מהיחידה האחרת. התהליך הארוך מסייע להפנמת החומר.
- בכנוס שיערך בתחילת השנה, אנו נעבור על כל השאלות כפי שהופיעו בבחינת הבגרות וננתח את התשובות שנתנו.

ד. הלימה תש"ף

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

בתכנית הלימודים החדשה המעודכנת התאמנו את תכנית הלימודים להיקף השעות המוקצבות להוראה במהלך שנות הלימודים. היקפה של התכנית המעודכנת תואמת את ההנחיה כי היא תשתרע על פני 30 שבועות למידה בשנה. תכנית ההלימה פורסמה ביחד עם שאר תכניות ההלימה וניתן למצאה בקישור: [הלימה תש"ף](#).

ה. אתרי השטח תש"ף

כחלק מהלמידה החוץ כיתתית, התלמידים מתבקשים לבקר באתרים הקשורים לחומר הלימוד. **רשימת האתרים לשנה"ל תשע"ט** פורסמה והיא מופיעה בקישור כאן: [אתרי שטח ירושלים תש"ף](#) ואתרי השטח ביחידות האזוריות: [צפון הארץ](#), [מישור החוף](#), [ההר המרכזי והבקעה](#), [נגב](#). ביחידות ירושלים:

התלמיד צריך להכיר את כל הקשור לאתר - גם אם אין לכך התייחסות בספר הלימוד. לרשימת האתרים מצורפת רשימת מקורות מחייבת למורה. שאלות השטח בנושאים השונים בבחינה החיצונית והפנימית על ירושלים, מסתמכות גם על הכתוב במקורות אלו. פרט לאתרים אלה התלמידים צריכים להכיר את מפת ירושלים בכל תקופה ואת הממצאים המאפיינים כל תקופה. בתקופות שנלמדות כגישור - אין חובה לצאת לשטח.

בהצעה נלקחו בחשבון גם המרחקים הגיאוגרפיים (למשל, משכנות שאננים ואתרי המנדט).

כאמור, גם ביחידות השטח מומלץ לבחון בעל פה בשטח כחלק מהמבחן הכולל על אזורים אלו

3. עבודות חקר ומסלול חפירות ארכיאולוגיות עם רשות העתיקות

אחת היחידות בה מחויבים התלמידים היא יחידת החקר. קיימים מספר מסלולים לעבודות חקר: עבודות חקר מסלול מחקרי אישי; מסלול כיתתי; מסלול מעשי; מסלול הדרכה ומסלול מגש הכסף. בכל אחד מהמסלולים עבודת השטח תתפוס חלק מרכזי בכתיבת העבודה. בכל המסלולים יבחנו התלמידים על פה על עבודתם.

א. מסלולי עבודות החקר:

- **א"יטופ במסלול עבודת חקר פרטנית** - נושא לעבודת חקר יכול להיות כל נושא הקשור בארץ-ישראל ובתנאי שניתן לקשר אותו לאתר או אתרים בשטח.
- **א"יטופ במסלול כיתתי** - אנו מעודדים לימוד של נושא משותף והמאפשר הפריה הדדית של התלמידים העוסקים בנושא אחד הנלמד בכיתה, דנים וחוקרים אותו מזוויות שונות. באופן זה, ניתן לראות את העבודות כחלק מתצרף היוצר תמונה אחת כוללת.
- **עבודת א"יטופ מעשית - שיקום אתר, שימור עתיקות, עבודה יצירתית (בניית מבנה, דגם לצד עבודה כתובה), חפירה ארכיאולוגית.** מסלול זה הוא שילוב של עבודה מעשית ושל עבודה

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

עיונית קצרה הכוללת מושגי יסוד חשובים הקשורים לעבודה המעשית, הסבר על הנושא העיוני או האתר בו עוסקת העבודה, תיאור של הפרויקט המעשי הקבוצתי ותיאור חלקו של כותב העבודה בפרויקט זה. הציון ניתן על שני החלקים יחדיו: **על העבודה המעשית**: כלומר על ההשתתפות בחפירה הארכאולוגית, שיקום האתר, שימורו או עבודה יצירתית וכן **על העבודה הכתובה** (לגבי פירוט יש לראות בחוברת בקישור להלן). אנו ממליצים להיעזר לצורך העבודה המעשית במומחים בתחום או בגופים שעוסקים בו כמו: רשות העתיקות, המועצה לשימור אתרים. העבודה המעשית יכולה להיעשות בקבוצה גדולה (אפילו כיתה שלמה), החלק העיוני יכתב על ידי כל תלמיד בנפרד. חשיבות מסלול זה הוא ראשית, בשיתופם של התלמידים בפרויקט אחד משותף. שנית, ביכולת של היחיד לתרום לתוצר הקבוצתי במיוחד בחפירות הארכיאולוגיות, שיקום אתר או שימור עתיקות.

- **עבודת חקר במסלול הדרכה.** אנו מאמינים כי המפגש הבלתי אמצעי בין התלמיד לבין השטח מאפשר לו לעבד את חומר הלימוד ואת רגשות השייכות והאהבה אל הארץ ולחוות את החקר באופן משמעותי. כחלק מתפישה זו אנו מאפשרים לתלמידים הכותבים עבודת שטח להכין עבודת חקר במסלול הדרכה. עבודה זו כוללת שלושה חלקים: הכנה עיונית של מסלול להדרכה, הכנה דידיקטית של ההדרכה במסלול והדרכה בפועל של קבוצה אמיתית (המגמה, ההורים, תלמידים צעירים יותר או הציבור הכללי) במסלול. העבודה תיכתב במהלך שנה לפחות והיא תלווה בהדרכה על ידי המורה המלמד את הכיתה. המסלול כולל מינימום של 5 תחנות הדרכה והדרכתו תמשך לפחות 45 דקות. ההכנה העיונית של המסלול להדרכה תוגש בפורמט של כתיבה מדעית.
- **מגש הכסף.** תכנית 'מגש הכסף' שמה לה למטרה לתעד את פעילותן של דמויות מתולדות המאבק על הקמת המדינה, קיומה ועיצוב דמותה: מראשי ההתיישבות וכן לוחמים. תיעוד זה ייעשה על ידי התלמידים הבוחרים במסגרת עבודת החקר.
- על מסלול עבודת החקר ועל המחווים השונים בכל אחד מבין המסלולים ניתן למצוא בקישור:

[הנחיות לכתיבת עבודת חקר](#)

האישורים הניתנים על ידי הפיקוח הם אישורים פדגוגיים על נושא עבודת המחקר. ההוראות הביטחוניות על יציאה לשטח חלות כמקובל והן באחריות בית הספר.

ב. חפירות ארכיאולוגיות עם רשות העתיקות

כיוון שאחד ממוקדי התכנית הוא הארכאולוגיה של ארץ ישראל, מומלץ שהלומדים ישתתפו בחפירות ארכיאולוגיות או בסקר ארכאולוגי או בשיקום עתיקות. בנוסף לחוויה ולהנאה מעצם

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

החפירה והגילוי, התלמידים לומדים להכיר מקרוב את עבודתו המדעית של הארכיאולוג, מהי חפירה, כיצד היא מתנהלת, כיצד מטפלים בממצאים וכיצד קובעים את גילם, כיצד משחזרים וכיצד משמרים.

אחד מבין המסלולים המוצעים לכתובת עבודות חקר הוא חפירות ארכיאולוגיות. מהשתתפות בחפירות ניתן לגזור נושאים לעבודות החקר; ההשתתפות בחפירה היא החלק של עבודת השטח הנדרשת במסלול: עבודת חקר במסלול מעשי: חפירות ארכיאולוגיות.

במסגרת שיתוף הפעולה עם רשות העתיקות תלמידי המגמה יגיעו לשבוע חפירה (חמישה ימים רציפים) באתרי העתיקות וישתלבו בעבודת השטח. רשות העתיקות תדאג למערך ההסעות, שיעורי ההכנה בכיתה לפני היציאה לשטח; ליווי הקבוצה לפני החפירה, בחפירה ולאחר תום החפירה. את ההשתתפות בחפירות יש לתאם עם [דניאל וינברגר](#) מנהל מרכז ארכיאולוגי חינוכי, 052-4284367

פרטים נוספים ניתן למצוא בקישור: [כאן](#)

4. השתתפות במימון סיורים

בשנת הלימודים תש"ף ישתתף המשרד במימון סיורים לימודיים עבור מגמת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה. קול קורא יתפרסם בראשית שנת הלימודים ויש לעקוב אחרי הפרסום.

5. קורסים אקדמיים לתלמידים

בשנה"ל תש"ף נקיים קורסים אקדמיים עבור תלמידים מצטיינים בלימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה במחלקה ללימודי ארץ ישראל באוניברסיטת בר אילן. השתתפות בקורס ועמידה בדרישותיו מקנות ניקוד אקדמי. הקורס מסובסד על ידי קרן ילדינו. פרטים בדבר הרשמה, היקף המלגה לרישום ועל נושאי הקורס יפורסמו בקרוב. הקורס יעמוד לרשות המורים באופן א-סנכרוני כחלק מלימודי העשרה בכיתה ללא תשלום.

6. ספר לימוד

ספר הלימוד העוסק בתקופותיה הקדומות של ירושלים מתעתד לצאת בשנה"ל תש"ף. הספר עוסק בתקופותיה של ירושלים מאז ראשית ועד התקופה הצלבנית. פרטים יפורסמו בקרוב.

7. פדגוגיה דיגיטאלית

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

שילוב אמצעי למידה מתקדמים של תקשוב ולמידה מרחוק – פדגוגיה דיגיטאלית.

אנו רואים חשיבות רבה בפיתוחה של פדגוגיה דיגיטאלית. לפיכך, בשנת הלימודים הקרובה נרחיב את השימוש בפדגוגיה הדיגיטאלית במספר מישורים:

- **פיתוח מיומנויות** - הוראה של שידורים מקוונים סינכרוניים וא סינכרוניים ושילובם במערך הלמידה הכיתתית
- שילוב מיומנויות הוראה **מתקשבות בסיוורים ובלמידה חוץ כיתתית**
- במהלך שנת הלימודים הקרובה נמשיך בהכשרתם של המורים המקצועיים להתמצא במערכות הדיגיטליות השונות אשר יאפשרו להם לקיים שיעורים מקוונים. שיעורים המבוססים על התפישה כי המורה הוא המתווך בכיתה ועל כן קיימת חשיבות רבה להעברת השידור המקוון המעובד באמצעותו של המורה אל התלמידים: בשיעור סנכרוני- בו המורה עצמו מכין את השיעור או בשיעור א-סנכרוני- שבו המורה מקבל שיעור מקוון ועליו לעבד את השיעור/ המצגת ולהתאימה לצרכי התלמידים שבכיתתו. באופן כזה- המורה הוא שיחליט אלו חלקים מתוך השיעור המקוון הוא יראה לתלמידיו ואילו מטלות מתאימות לכתתו.
- **הקמת מאגר שיעורים מקוונים** בנושאים השונים הקשורים למקצוע, אשר יעברו את אישור הוועדה אותה ימנה הפיקוח. שיעורים אלו ימסרו למורים לעיבוד ולהתאמתם לסוג האוכלוסייה הלומדת בכל בית ספר ובית ספר.
- **שימוש במאגרי מידע דיגיטליים** - במסגרת עבודות החקר, התלמידים ילמדו כיצד לאתר מקורות מידע דיגיטליים ולנתח אותם כמקורות ראשוניים ומשניים בשימוש בעבודות החקר וכחלק מהלימוד הכולל ביחידות הנלמדות.
- **שיתוף מסמכים לעבודות קבוצתיות** הן במסגרת עבודות החקר (במסלול כיתתי או אישי) והן במהלך המטלות הניתנות על ידי המורים בעת הלימוד.
- **שיעורי העשרה למורים ולתלמידים** - שנת השבעים למדינת ישראל מזמנת לנו אפשרות לדון בנושאים הקשורים להקמתה של המדינה, לקשיים עימם נאלצה להתמודד ובדרכים בהם צמחה. במהלך שנה זו יועברו שיעורים מקוונים בנושאים המוזכרים בהם ישולבו מורים ותלמידים.

8. השתלמויות תש"ף

לרשות המורים מערך מגוון של השתלמויות: **סיוורים וימי עיון** העוסקים **בחידושים** במקצוע- בהוראה חוץ כיתתית, ובגילויים החדשים שהתגלו בשטח. נושאי השתלמויות נבחרו בהתאמה לתכנית הלימודים, בדגש על נושאים חדשים המוטמעים בתכנית הלימודים. ההשתלמות הראשונה עוסקת בחידושים שהתגלו בירושלים ובדרכי ההוראה בכיתה ובשטח. השתלמות נוספת עוסקת בחידושים ובהוראה ביחידות האזוריות. ההשתלמויות מקנות גמול עם ציון.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

הערה: כל השתלמות עומדת בפני עצמה – בהיקף 30 שעות וכוללת סיורים, שיעור מקוון, סדנה ומטלה. לא ניתן לצבור ימי סיור ולהעבירן מהשתלמות להשתלמות.

כל מורה חייב להשתתף בחמישה ימי סיור או מפגשים לאורך השנה. ההשתתפות במפגשים הינה תנאי לקבלת אישור לבחינת בגרות בית ספרית וכתנאי לשמש כמעריכי בחינות בגרות. לימים אילו אין קשר לגמול ההשתלמות.

תכנית ההשתלמויות יפורסמו במהלך חודש ספטמבר בקישור: [השתלמויות תש"ף](#).

9. אתר המפמ"ר

אתר המפמ"ר ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה מתעדכן תדיר ומהווה כלי עבודה עבור המורים. אנא הקפידו להיכנס לאתר לפחות אחת לשבוע. באתר – מוקדי הלמידה המחייבים; חומרי העשרה; ביבליוגרפיה; בחינות בגרות קודמות ולקחים מביקורן. כתובתנו: [אתר המפמ"ר](#)

10. קבוצות הפייסבוק למורים ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

לרשות המורים עומדת קבוצת פייסבוק סגורה. ההצטרפות לקבוצה מותנית בהזדהות מלאה - שם מלא ובית הספר. הקבוצה מהווה במה פעילה ושוקקת חיים לדיונים מקצועיים, שיתוף חומרי למידה, ותקשורת בין המורים לבין עצמם. החומרים המוצגים בקבוצה נערכו על ידי המורים ואינם מבוקרים על ידי הפיקוח. ציבור המורים מוזמן להצטרף באמצעות פנייה אל [שלומית ברוכי](#)- מנחת תקשוב ארצית.

11. מדריכים תש"ף:

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

לרשותכם מדריכים המתמחים בנושאים שונים בתכנית הלימודים, בעבודות החקר ובתקשוב. אנא הקפידו להיות בקשר רציף עם המדריכים

שם	תפקיד	מייל	טלפון
תמיר יעקובוביץ	רכז בגרויות והנחיית מורים	tamir069@walla.co.il	02-5334069
שלומית ברוכי	רכזת תקשוב והנחיית מורים	shlomit.baruchi@gmail.com	052-5623653
שמו של מדריך נוסף יפורסם בקרוב			

אני מאחלת לכולם שנה טובה, שנת צמיחה והתחדשות, שנה של עשייה וסיפוק בכל מעשה ידיכם.

ד"ר אפרת זילבר

מפמ"ר לימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה

העתקים:

ד"ר מירי שליסל, יו"ר המזכירות הפדגוגית

גבי דליה פניג, ס' יו"ר המזכירות הפדגוגית ומנהלת אגף א' לפיתוח פדגוגי

ד"ר אברהם ליפשיץ, ראש מינהל החמ"ד

גבי אלירז קראוס, ראש אשכול רוח וחברה

גבי דסי בארי, מנהלת האגף לחינוך ע"ס

מר דויד גל, מנהל אגף הבחינות